

ФІЛОСОФІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА СУСПІЛЬНОЇ ІСТОРІЇ

УДК 004+316.324.8:141.7+159.923.2

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2023-1-1>

Шмиголь Михайло Федорович

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії, історії та політології,
Одеського національного економічного університету
вул. Преображенська 8, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-1268-2582

Юшкевич Юлія Сергіївна

кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри філософії, історії та політології
Одеського національного економічного університету
вул. Преображенська 8, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-8295-0346

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: РЕАЛЬНІСТЬ ТА ВИКЛИКИ

***Актуальність дослідження.** Сучасний період у розвитку інформаційного суспільства в Україні пов'язаний з її впевненим рухом до цінностей західної цифрової цивілізації Європейської спільноти. Швидкість та глибина змін, що обумовлені цим процесом актуалізують необхідність дослідження реальних здобутків в розвитку інформаційного суспільства та тих викликів, що виникають в усіх сферах суспільного життя і особливо в здатності інформаційного суспільства забезпечувати людині світоглядні орієнтири у навколишньому світі, який стрімко трансформується. **Метою статті** є дослідження реального стану реалізації інформаційного суспільства в Україні та тих викликів, що обумовлюють цей процес в контексті аналізу проблем людини як головного фактору розвитку цифрової цивілізації в умовах глобальної тенденції сучасного етапу суспільного розвитку. **Методологічна основа дослідження** зумовлена поставленою метою і завданнями роботи та характеризується застосуванням теоретичних принципів діалектичного поєднання аналізу і синтезу, історичного та логічного підходів, порівняння та аналогії, а також гіпотетико-дедуктивного, компаративістського, структурно-функціонального та герменевтичного методів. **Результати дослідження.** Було зроблено висновок, що питання опанування Україною нових технологій і забезпечення стрімкого інноваційного перетворення усіх сфер життєдіяльності суспільства – це питання виживання, забезпечення безпеки та міжнародного статусу, досягнення добробуту і підвищення якості життя населення країни. Наголошується, що наслідками впровадження інформаційних технологій в життя суспільства стають не лише прогресивні інновації, що сприяють процесу удосконалення суспільства та людини, але й виклики, (загрози, ризики), які суттєвим чином змінюють сталі процеси і на які безумовно треба реагувати. Підкреслюється, що плюси та мінуси інформаційного суспільства – це реальність, яка потребує планомірного вивчення. В цьому контексті пріоритетного значення набуває виховання гідного громадянина інформаційного суспільства, здатного не лише виступати в ролі пасивного користувача, а й грамотного та адекватного споживача інформації. Сьогодні вивчення інформаційного сектора стало настільки актуальним, що його ігнорування веде до загрози національній безпеці.*

***Ключові слова:** антропологічні проблеми, гуманітарна освіта, гуманітарні проблеми, інформаційне суспільство, інформаційні технології, людський фактор, цифрова революція.*

Вступ. XXI століття демонструє цілу низку трендів, що пов'язані з фундаментальними змінами в розумінні сутності світового процесу, місця людини в цьому процесі, світоглядних

перспектив в оцінці майбутнього людини. Такі трансформації активно впливають на людину, суспільство, культуру. Зміни сучасного суспільства актуалізують проблему здатності людини забезпечувати орієнтири у навколишньому світі; вони охоплюють розвиток усіх сфер суспільного життя та світових процесів.

Вже існуючий світовий досвід, як і багаточисельні наукові дослідження в тому числі і практичні висновки переконливо доводять, що сучасні процеси інформатизації набувають незворотної та постійної якості, а сам термін «інформаційне суспільство» найбільш адекватно відображає цей стан сучасного світового суспільства, частиною якого є й українське суспільство.

Перед вітчизняними гуманітаріями постає завдання прискіпливого теоретичного аналізу всієї сукупності реальних процесів інформатизації в Україні та тих викликів, ризиків та загроз, що супроводжують цей процес в життєдіяльності українського суспільства. При цьому виникає цілий ряд методологічних, онтологічних, світоглядних, антропологічних проблем пов'язаних з новою соціальною реальністю, що потребують більш системного і цілісного аналізу.

Мета та завдання. Метою даної статті є дослідження реального стану реалізації інформаційного суспільства в Україні та тих викликів, що обумовлюють цей процес в контексті аналізу проблем людини як головного фактору розвитку цифрової цивілізації в умовах глобальної тенденції сучасного етапу суспільного розвитку. Найголовнішим завданням виступає моделювання перспективи подальшого розвитку інформаційного суспільства в Україні на етапі її входження в сферу впливу європейських ціннісних стандартів на існування сучасної людини з урахуванням тих змін, що відбуваються в інформаційному суспільстві, а також урахування викликів, які неодмінно супроводжують цей процес.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження зумовлена поставленою метою і завданнями роботи та характеризується застосуванням теоретичних принципів діалектичного поєднання аналізу і синтезу, історичного та логічного підходів, порівняння та аналогії, а також гіпотетико-дедуктивного, компаративістського, структурно-функціонального та герменевтичного методів.

Результати. Інформаційне суспільство в Україні активно збільшує простір можливостей людини вибирати, де і на яких умовах працювати, у кого і за якими цінами купувати ті чи інші товари та послуги, робить продавців більш залежними від споживачів, суттєво ускладнює життя монополістам, недобросовісним роботодавцям і виробникам. В такому суспільстві реалізуються гуманістичні принципи розвитку людини, обумовлюючи таким чином збільшення можливостей особистісного її розвитку, яка потенційно прагне знайти ту нішу, що відповідає її прагненням і почати розвивати свій напрямок [4, с. 99].

Закономірно, що Україна йде шляхом приєднання до Європейської спільноти, для якої інформаційне суспільство, як відомо, було оголошено Європейським Союзом ключовим моментом стратегії розвитку на століття. А для України, яка має необхідний історичний та й сучасний досвід для розвитку інформаційного суспільства ця стратегія певною мірою є природною.

Помітною є активізація держави щодо основних напрямків розвитку інформаційного суспільства в Україні, що свідчить про усвідомлення в суспільстві того факту, що інформаційні технології дозволяють покращити якість повсякденного життя, здійснити прорив в розвитку охорони здоров'я, освіти, розширити можливості для бізнесу, підвищити якість державних послуг та ефективність державного управління. Таке усвідомлення підтверджується практичною реалізацією досягнень інформаційних технологій.

Лише за останній час для багатьох стали звичними електронні звернення та петиції, електронні довірчі послуги, електронне урядування в житті суспільства, електронне правосуддя, електронне голосування, електронний паспорт тощо. Безперечно, що питання опанування Україною нових технологій і забезпечення стрімкого інноваційного перетворення усіх сфер життєдіяльності суспільства – це питання виживання, забезпечення безпеки та міжнародного статусу країни, досягнення добробуту і підвищення якості життя населення країни. Від досягнень у сферах інформатизації і знань значною мірою залежать стандарти життя суспільства та людини, форми труда і відпочинку, системи освіти і охорони здоров'я.

Позитивні досягнення в розвитку інформаційного суспільства в Україні також породжують цілу низку проблем, що пов'язані з поширенням заборонених матеріалів в мережах Інтернет, авторськими правами, шахрайством, несанкціонованим доступом до конфіденційної інформації. Виникає ситуація, коли темпи розвитку змін, що відбуваються в інформаційному суспільстві випереджають впровадження законодавчих механізмів адекватного реагування на них, з метою вирішення проблем, що обумовлені такими змінами.

Отже, нові можливості мають інший бік і можуть бути використані не на користь розвитку суспільства. Інформаційне суспільство, окрім безперечних переваг породжує також і нові проблеми та ризики. Описанню цих ризиків присвячено чимало публікацій. В цілому в цих дослідженнях, де обговорюється вигляд майбутнього інформаційного суспільства, представлено увесь спектр настроїв та очікувань: від крайнього оптимізму до повного песимізму.

Як справедливо відмічає В. Голубовська: «усвідомлюючи всі переваги інформаційного суспільства, не можна, однак, не визнати, що воно несе з собою не тільки нові рішення і можливості, а й нові проблеми та ризики. Сучасне суспільство є суспільством ризику, тобто таким, що виробляє технологічні та соціальні ризики, з одного боку, і «споживає» їх – з іншого» [3, с. 100].

Безперечним є той факт, що наслідками впровадження інформаційних технологій в життя суспільства стають не лише прогресивні інновації, що сприяють процесу удосконалення суспільства, людини, але й виклики, які суттєвим чином змінюють сталі процеси і на які неминуче треба реагувати. До таких викликів належать і загрози, як несприятливі наслідки впровадження інформаційних технологій, а також ризики, які ми розглядаємо як кількісну оцінку потенційних загроз, з урахуванням вірогідності нанесеної шкоди. Тобто з формально-логічної точки зору, в обсяг поняття «виклики» включається і обсяги понять «загрози» і «ризики».

Тому виклики, загрози, ризики це ті проблеми інформаційного суспільства, які слід розглядати як одні з головних проблем українського інформаційного суспільства в цілому, як можливу причину конфліктів між різними групами, владою, громадянами тощо. Незважаючи на трагічні події сьогодення, майбутнє людини оптимістичне, але ризики та загрози будуть й надалі супроводжувати людину і в майбутньому, значно більш розвинутому інформаційному суспільстві, оскільки сама людина є джерелом інформації і разом з тим її споживачем. Звідси і виникають нові можливості розвитку суспільства, і нові виклики пов'язані з людиною, її життям і діяльністю.

Ми вважаємо, що ціннісні орієнтири людини, її освіченість, культура та етичні принципи визначають не тільки всю суть інформаційного суспільства, але також і саму можливість подальшого існування такої цивілізації.

Виходячи з таких міркувань, ми переконані, що на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства особливої уваги потребують дослідження антропологічної проблематики, пов'язаної з визначенням тих викликів (ризиків, загроз), які постали перед людиною в цифровій цивілізації та шляхи їх подолання.

По-перше, нове інформаційне середовище здійснює технологічний тиск на людину. Так, все більше стає очевидним, що відбувається поступова заміна інтелектуальної праці цифровими технологіями, заміна людського інтелекту штучним інтелектом. При цьому відбувається інтенсивне впровадження технологічних операцій, які людина сама без комп'ютера не може виконати; вона стає залежною від реалізованих в соціальній системі цифрових технологій і таким чином втрачає свою автономність, а значить і свободу вибору. Все більше виникає залежність людини (суспільства) від цифрових платформ і їх творців.

По-друге, в суспільстві виникає загроза зниження соціалізації особистості, коли здійснюється заміна реального спілкування віртуальним, знижується здатність людини до емпатії. Чітко прослідковується підвищення керованості через соціальні мережі, зомбування свідомості. Нівелюється бажання до прийняття самостійних рішень. Людина все помітніше втрачає схильність до прискіпливого аналізу через інформаційне перевантаження. Останнім часом розповсюдження радикалізму, тероризму через соціальні мережі стає загрозливим явищем через свій вплив на свідомість, особливо молоді.

По-третє, в процесі глобалізації втрачається національна ідентичність. Не випадково, особливої гостроти та актуальності набуває проблема світоглядних трансформацій, що впливають на розвиток ідентичності та самоідентифікацію людини. Спостерігається все більш зростаюча тенденція до дифузії ідентичності, її незавершеності у вигляді тривалих пошуків самої себе, труднощами самовизначення. Все частіше проявляються різні варіанти спотворених проявів ідентичності у вигляді різних форм фаталізму, екстремізму, фундаменталізму. Постає проблема особливості феномену ідентичності та процесу ідентифікації людини в контексті світоглядної зрілості [5].

Основним протиріччям і рушійною силою розвитку нового суспільства, заснованого на мережевих структурах, є протиріччя між глобалізацією світу й ідентичністю конкретної спільноти. Виникають співтовариства, які об'єднуються навколо ідентичності опору. Цей опір спрямовано проти основної тенденції розвитку сучасного суспільства – глобалізації. Із зростанням обсягу інформації людям стає важче орієнтуватися в її змісті, захищати себе від її надлишку. Це посилює тенденції кризи суспільства та культури. Відкриваються великі можливості маніпулювання суспільною думкою і свідомістю [1, с. 41–117; 2, с. 35–53].

По-четверте, інформаційне суспільство перенасичене найрізноманітнішою інформацією на різні теми соціально-політичного, економічного, сімейного життя не лише нашого суспільства, а й всього світу. Така відкритість глобального інформаційного простору змусила суспільну думку переглянути своє ставлення до засобів масової інформації та їх змісту, що породило початок боротьби за новий інформаційний вплив з метою захоплення та утримання у ньому переваги. Часто вітчизняні сучасні засоби мас-медіа зовсім не стимулюють обговорення теоретичних проблем. Нерідко політичні, або економічні дискусії на телебаченні мають характер «шоу» і не займаються серйозним аналізом проблем, а тим більш виявленням передумов їх виникнення. Не секрет, що в цій сфері часто переважають інтереси тих чи інших «відомств», фінансових груп і промислових монополій. Це призводить до того, що ресурси мас-медіа використовуються не в інтересах процвітання всього суспільства.

Широкомасштабні застосування маніпулятивного впливу в комунікативних процесах дезорієнтують населення, викликають психоемоційну й соціальну напруженість, що не дозволяє громадянам адекватно сприймати соціально-економічну і суспільно-політичну ситуацію [4, с. 242].

По-п'яте, гостро постала проблема цілеспрямованого маніпулювання засобами кіберпростору свідомості людини, яка стає вразливою, схильною до впливу інформаційної системи шляхом підриву культурних і моральних підвалин, на яких тримається здатність критичного сприйняття інформації. Хоча, глобальні мережі, з одного боку, дають людині можливість розширення кругозору, вираження своєї індивідуальності, а з іншого, особистість нівелюється в соціальних мережах, стає пасивним спостерігачем, дотримуючись правил поведінки та мислення, встановлених у віртуальному світі та вигідним замовникам спотворених цінностей.

По-шосте, небезпечним джерелом загроз інтересам сучасної особистості є суттєве розширення можливості маніпулювання свідомістю людини за рахунок формування навколо неї індивідуального «віртуального інформаційного простору», а також можливості впливу технологій на її психічну діяльність. Створюючи свій образ у віртуальному світі, людина може втрачати адекватне сприйняття реального світу.

По-сьоме, в сучасному суспільстві легкий доступ до інформації для учнів також має позитивні та негативні моменти. Студенти звикають розраховувати на чужі ідеї, використовують готові роботи, не створюючи при цьому нічого нового, що сприяє розвитку лінощів розуму. Це може призвести до того, що наука не знайде своїх дослідників та винахідників.

На наш погляд, освіта, яка розрахована на перспективу повинна будуватися на основі невід'ємних принципів, що сприяють розвитку уміння швидко орієнтуватися у все більш зростаючому потоці інформації, відкидаючи міфи та маніпуляції з свідомістю, та знаходити там необхідне і актуальне, осмислюючи та використовуючи отриману інформацію.

З цієї точки зору, актуалізується проблема розвитку критичного стилю мислення саме в процесі структурування сучасного світогляду, який обумовлений, з одного боку, розвитком інформаційного простору та новими знаннями, що вимагають критичної оцінки та власного вибору, а з іншого боку – спробами представників різних, часто діаметрально протилежних світоглядних позицій, нав'язувати свою точку зору як єдино вірну.

Критичне мислення має особливу значимість у гуманітарній складовій навчального процесу, оскільки для людини, що володіє гуманітарною базою критичного мислення, легше сформулювати життєву стратегію, сформулювати світогляд і зробити у відповідності з ним оптимальний вибір у вирішенні життєвих проблем.

По-восьме, є небезпека, що інформаційне суспільство може загострити соціальну нерівність і цим призвести до маргіналізації певних верств населення. Інтереси суспільства в інформаційній сфері полягають у захисті життєво важливих інтересів особистості, забезпеченні реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина на користь зміцнення демократії, досягнення та підтримання суспільної згоди, підвищення творчої активності населення та духовного відродження особистості. Нове трактування сучасності вимірюється потенціалом різноманітності світу. Тому більш розвинутими в найближчому майбутньому вважатимуться країни та регіони, які будуть демонструвати вирішення міжнародних проблем не просто цивілізованими, а й культурними засобами.

Висновки. Таким чином, плюси та мінуси інформаційного суспільства – це реальність, яка потребує планомірного вивчення. Однак, безсумнівно, важливим напрямом освітньої політики держави має стати виховання гідного громадянина інформаційного суспільства, здатного не лише виступати в ролі пасивного користувача, а й грамотного та адекватного споживача інформації. Сьогодні вивчення інформаційного сектора стало настільки актуальним, що його ігнорування веде до загрози національній безпеці.

Список використаних джерел

1. Брижко В. М., Швець М. Я., Цимбалюк В. С. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : монографія. К. : НДЦПІ АПрН України, 2007. 234 с.
2. Брижко В. М. Основи систематизації інформаційного законодавства: теоретичні та правові засади: монографія. К. : ТОВ «Пан-Тот», 2012. 304 с.
3. Голубовська В. С. Інформаційне суспільство: можливості, проблеми та перспективи розвитку. *Інформація і право*. 2013. № 2(8). С. 98–104.
4. Дзьобань О. П., Пилипчук В. Г. Інформаційне насильство та безпека: світоглядно-правові аспекти. Х. : «Майдан», 2011. 242 с.
5. Шмиголь М. Ф., Юшкевич Ю. С. Світоглядні основи феномену ідентичності та проблеми її трансформації в сучасному інформаційному суспільстві. *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 153 (№ 2). С. 396–399.

References

1. Bryzhko, V. M., Shvets, M. Ya., Tymbaliuk, V. S. (2007) E-borotba v informatsiinykh viinakh ta informatsiine pravo: monohrafiia [E-struggle in information wars and information law: monograph]. K. : NDTsPI APrN Ukrainy. 234 s. [in Ukrainian].
2. Bryzhko, V. M. (2012) Osnovy systematyzatsii informatsiinoho zakonodavstva: teoretychni ta pravovi zasady: monohrafiia [Fundamentals of systematization of information legislation: theoretical and legal foundations: monograph]. K. : TOV «Pan-Tot. 304 s. [in Ukrainian].
3. Holubovska, V.S. (2013) Informatsiine suspilstvo: mozhlyvosti, problemy ta perspektyvy rozvytku [Information society: opportunities, problems and development prospects]. *Informatsiia i pravoю*. № 2(8), 98–104. [in Ukrainian].
4. Dzoban, O. P., Pylypchuk, V. H. (2011) Informatsiine nasylstvo ta bezpeka: svitohliadno-pravovi aspekty [Information violence and security: philosophical and legal aspects]. Kh. : «Maidan. 242 s. [in Ukrainian].
5. Shmyhol, M. F., Yushkevych, Yu. S. (2020) Svitohliadni osnovy fenomenu identychnosti ta problemy yii transformatsii v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi [Worldview foundations of the phenomenon of identity and the problems of its transformation in the modern information society]. *Hileia: naukovyi visnyk*. Vyp. 153 (№ 2), 396–399.

Shmyhol Mykhailo Fedorovych

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Head of the department of philosophy, history and political science
Odessa National University of Economics
8, Preobrazhenskaya str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1268-2582

Yushkevych Yuliia Serhiivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Senior Lecturer at the department of philosophy, history and political science
Odessa National University of Economics
8, Preobrazhenskaya str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8295-0346

INFORMATION SOCIETY IN UKRAINE: REALITY AND CHALLENGES

The relevance of the problem. *The modern period of development of the information society in Ukraine is associated with its steady movement towards the values of the Western digital civilization of the European Community. The speed and depth of changes caused by this process actualize the need to study real achievements in the development of the information society and the challenges that arise in all spheres of public life, and especially in the ability of the information society to provide a person with rapidly transforming worldview guidelines in the world around him. The purpose of the article is to study the real state of the implementation of the information society in Ukraine and the challenges that determine this process in the context of analyzing human problems as the main factor in the development of digital civilization in the context of the global trend of the current stage of social development. The methodological basis of the study is determined by the set goal and objectives of the work and is characterized by the application of theoretical principles of the dialectical combination of analysis and synthesis, historical and logical approaches, comparison and analogy, as well as hypothetical-deductive, comparative, structural-functional and hermeneutic methods. Research results.* *It was concluded that the issues of mastering new technologies by Ukraine and ensuring the rapid innovative transformation of all spheres of society's life are issues of survival, ensuring security and international status, achieving the well-being and quality of life of the country's population. It is noted that the consequences of the introduction of information technologies in the life of society are not only progressive innovations that contribute to the process of improving society and man, but also challenges (threats, risks) that significantly change sustainable processes and which, of course, need to be responded to. It is emphasized that the pros and cons of the information society are a reality that requires systematic study. In this context, the upbringing of a worthy citizen of the information society, who is able not only to act as a passive user, but also as a competent and adequate consumer of information, becomes a priority. Today, the study of the information sector has become so relevant that ignoring it leads to a threat to national security.*

Key words: *anthropological problems, digital revolution, humanitarian education, human factor, humanitarian problems, information society, information technologies.*